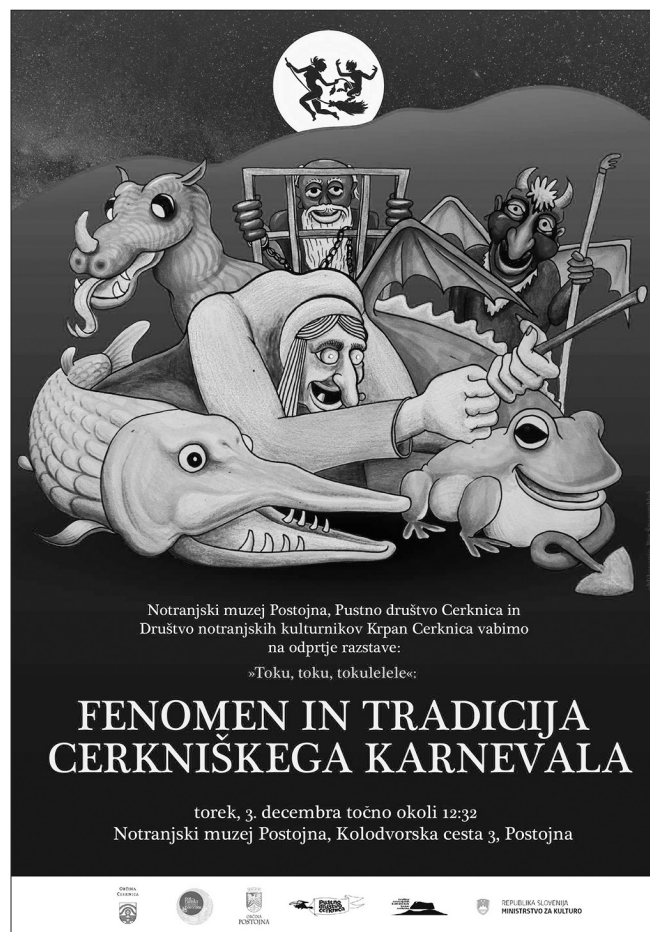

TOKU, TOKU, TOKULELELELE: FENOMEN IN TRADICIJA CERKNIŠKEGA KARNEVALA

Poročilo o razstavi (3. 12. 2019–1. 9. 2020)

Razstavo *Toku, toku, tokulelelele: Fenomen in tradicija cerkniškega karnevala* smo v Notranjskem muzeju Postojna (NMP) postavili v sodelovanju s Pustnim društvom Cerknica (PDC) in z Društvom notranjskih kulturnikov Krpan Cerknica (DNKK). Vsaj dve desetletji stara zamisel sega v čas obnove Kravanjeve hiše v Cerknici, kjer smo želeli postaviti stalno razstavo z lokalnimi posebnostmi. Z odprtjem razstave na Ta veseli dan kulture (3. 12. 2019) se je želja delno uresničila in navsezadnje vsaj začasno uspela povezati občini na obeh straneh Javornikov – Cerknico in Postojno. Obiskovalci so si v devetih mesecih lahko ogledali klasično razstavo, podprto z interaktivno muzeološko govorico. Maske Butalcev in čarovnic, ki nastopajo na karnevalu, je za razstavo posodilo PDC in jih med postavitvijo razstave marca 2020 za teden dni prestavilo v njihovo avtohtono okolje – na cerkniški karneval. Tudi večino arhivskega, promocijskega in avdiovizualnega gradiva je prispevalo PDC, kot tudi oglasne table, vreče butalske soli in čarovnico Uršulo, ki si je še pred pustom ogledala Postojno in obiskala predkarnevalsko vzdušje na razstavi. Druge razstavne predmete, sliko Martina Krpana in ilustracije – predloge pustnih likov Jare gospode akademskega slikarja Božidarja Miša Strmana, ilustracije in strip Hribceva Marjana Mančka in po originalni predlogi akademskega slikarja Maksimilijana Rota izdelano čarovnico, avtorice akademske slikarke Hane Rot, ter osebne predmete, spominke ipd., so prispevali člani DNKK Cerknica. Po idejni zasnovi kustosinje etnologinje v NMP Magde Peršič in predsednice DNKK Cerknica Lize Vipotnik je študent Akademije za likovno umetnost in oblikovanje Bor Šparemblek oblikoval in s sodelavci izdelal mobilno maketo, opremljeno z avdiovizualnimi vsebinami na analognem TV sprejemniku, vgrajenem na maketi. Posebnost makete je med drugim v uporabi reciklažnega materiala za gibljive karnevalske like po predlogi obstoječih velikih mask in robotike ter novih tehnologij za prikaz etnografskega dela karnevala s čarovnico Uršulo (1978), hudičem, ki žene polhe past (1979), ščuko velikanko (1981), povodnim možem (1982), z zmajem (1985) in žabo velikanko (1992). Dopolnjevati jo bo mogoče s preostalimi pustnimi liki oziroma skupinami mask, ki smo jih z letnico izdelave izpisali ob maketi: Martin Krpan (1977), Butalci (1984), Hribci (1996), veliki pitani jež (1999), coprnica Liza pozdravi Evropo (2003), gasilci (2005), Jara

gospoda (2006) in desetčlanska butalska družina (2019). Slikovno in opisno smo jih posebej predstavili še na panoju in z videoposnetki. Z maketo smo obiskovalcem razstave pričarali pristno karnevalsko vzdušje in združili muzeološko kot tudi promocijsko predstavitev cerkniškega karnevala; njena mobilnost ji omogoča spremljanje pomembnih dogodkov bodisi v Cerknici ali drugje. Po podrtju razstave smo jo pospravili v posebej za hrambo velikih karnevalskih likov leta 2015 zgrajeno halo v Cerknici, kjer naj bi postavili stalno razstavo o cerkniškem karnevalu.

Vabilo na odprte razstave v Notranjskem muzeju Postojna (oblikoval: Bor Šparemblek, november 2019).

Pust v Cerknici je od 80. let prejšnjega stoletja posebna in živa karnevalska prireditev v Sloveniji ter največji

* Magda Peršič, univ. dipl. etnologinja in filozofinja, muzejska svetnica, Zavod Znanje Postojna, Notranjski muzej Postojna; magda.persic@notranjski-muzej.si

Odprtje razstave z gostjo Uršulo pred Muzejem (foto: Slavko Polak, 3. 12. 2019).

praznik domačinov, ki pravijo, da je čas okoli pusta peti letni čas. Na razstavi smo tako z besedo, s sliko in z maketo poustvarili pustovanje z novodobnim cerkniškim karnevalom, ki nadaljuje tradicijo bogate pustne dediščine z avtohtonimi arhaičnimi maskami in s pustnimi šegami na Cerkniškem, pa tudi z zapuščino karnevalskih maskarad v organizaciji telovadnega društva Sokol in družbenokritičnih pustovanj po drugi svetovni vojni, zlasti pa s tradicionalnim pokopom pusta v Cerknici. Zaobjeli smo 43 pustnih karnevalskih prireditev v organizaciji Pustnega društva Cerknica in vseh sodelujočih cerkniških pustarjev. Osredotočili smo se na tisto »nekaj več«, ki se navezuje na prvotni, osnovni, t. i. etnografski del karnevala oz. na novodobne etnografske like z bajeslovnimi, literarnimi, s kulturnimi in z naravnimi sestavinami iz domačega okolja, ki ustvarjajo tradicionalno jedro originalnih upodobitev notranjskih slikarjev in oblikovalcev. Opredmetenje nadrealističnih bitij in junakov v novo ustvarjenih pustnih likih, podobnim pralikom iz stare slovenske šemske dediščine (košuta, medved itn.), izraža prepoznavnost in istovetenje domačinov z notranjskim kulturnim prostorom. V tem procesu sta bili ključni osebi domačina, akademski slikar in pionir oblikovanja cerkniških karnevalskih mask Maksimilijan Rot in Miro Jenček, idejni vodja in leta 1975 ustanovitelj Pustnega društva Cerknica, ki je nasledilo Pustni odbor iz leta 1970. Predstavitev lokalne etnografske dediščine, navdahnjene z liki iz Valvasorjeve *Slave vojvodine Kranjske*, naj bi obogatila turistično ponudbo Cerknice. Ob tradicionalnem pokopu pusta so leta 1976 pripravili prvo nedeljsko karnevalsko prireditev Kmečka ohcet, predhodnico današnjega karnevala v Cerknici.

Vsakoletni scenarij etnografskega sprevoda z gostujočimi skupinami v drugem delu, ki delujejo na način gledališča zgodovine, turistično-folklornih prireditev in podobnega, je prežet z aktualnimi, družbenokritičnimi, s satiričnimi in z drugimi vsebinami. Organizacijski odbor PDC je

leta 1990 določil vsakoletno temo, po kateri so pustovanje enotno poimenovali, npr. Volilni golaž (1990), Mesto pravljič (2003), 40 zacopranih (2015), Hojladrija, ribičija (2020) ipd.

Prireditve v pustnem tednu, ki se, ponovno od leta 1995, začnejo z žaganjem babe na debeli četrtek in končajo s pogrebom pusta na pepelnično sredo, prežemajo šegave in kritične vsebine. Simbolno žaganje hloda je hudomušna priredba pustne šege, ko so otroci begali po vasi in brez uspeha iskali babo, medtem pa so gospodinje v miru pripravile pustne dobrote. Otroci že od malega sodelujejo v pustnem dogajanju, saj v Cerknici pravijo, da takoj, ko se rodiš, postaneš Butalec ali čarovnica. Mlade obhodnike po Cerknici in okoliških vaseh na pustni torek srečujemo tudi danes, vsaj 40 let pa se najmlajši ob pustu zabavajo v okviru šolskih dejavnosti in vrtca. V okviru prireditve Pust v Cerknici namenja PDC zadnjih 25 let sobotne popoldneve otroški maskaradi, ki so jo pred tem pripravljali taborniki Rodu jezerska ščuka in Društvo prijateljev mladine Notranjska. Pustni direndaji so osredotočeni na določeno temo, ki sovpada s temo karnevala, npr. Buškarada (1997), Majhne rib'ce, dobre rib'ce (2020) idr. Otroško maskarado vsako leto obišče približno 1.500 obiskovalcev, veliko otrok in mladine pa nastopa na osrednjem nedeljskem karnevalu s 500 do 1.000 maskami.

Pred karnevalom se odrasli ogrevajo na petkovih norih večerih, kjer Butalci pametno in humorno svoje ideje osmišljajo že od leta 1983 z Butalskim zborom, od leta 1984 na Butalskih skupščinah, po letu 1990 z Butalskim deželnim zborom (BUDEZ), od leta 2002 pa vsakoletne pereče teme butalskega zasedanja spremlja Kanal 13 TV Čohovo.

Pustne plesne v športno-kulturni dvorani Sokolskega doma pred drugo svetovno vojno nadaljujejo sobotni večeri s plesom v maskah in z nagradami butalskim očem najbolj všečne šeme. Ponovitev te pustne zabave na pustni torek so v zadnjih letih zamenjale ponovitve petkovih večerov s TV Čohovo in v okviru torkovega programa prekinile s tradicijo vleke ploha ob polnoči, značilno do leta 1986, kot tudi s coprniškim plesom, od leta 1997 v spomin na sežig čarovnice po nedeljskem sprevodu v okviru projekta Čarovništvo na Slovenskem leta 1993.

Potek nedeljskega karnevala s scenosledom nastopajočih ostaja desetletja podoben, nekaj sprememb je pri vabljenih gostujočih skupinah. Coprnica Uršula in butalska policija uro pred uradnim začetkom nedeljskega karnevala – točno okoli 12.32 krožita po cerkniških ulicah in ogrevata obiskovalce. Odprtje pospremita pihalna godba in skupina mažoretk iz Cerknice, z Dolenjega Jezera, Blok, iz Loške doline, Goriških Brd in Vevč. Člani gasilske godbe in pustnih godbenih skupin so bili pred letom 1991 oblečeni v različne noše, npr. loški godbeniki v polharje, danes pa jih podobno kot cerkniške godbenike krasi le polhovka. Zadnja leta dogodke v pustnem tednu spremlja Butl banda, skupina glasbenikov, zamaskiranih v Butalce. Približno

Pustno rajanje na razstavi (foto: Slavko Polak, 3. 12. 2019).

deset minut pred slovesnim odprtjem karnevala s fanfarami in posnetkom lovskih rogov Zveze lovskih družin Notranjske ob 13. uri krene sprevod izpred podjetja Brest proti središču Cerknice. Medtem prikorakajo konjenik z Valvasorjevim praporom in štirje kranjski vitezi, za njimi se v kočiji s konjsko vprego pripeljeta baron Valvasor in pustni župan – princ karnevala, v kočiji pa jim sledijo cesar in cesarica z ministrom Gregorjem v spremstvu civilne iniciative.

Za imenitniki ob zvokih koračnice nastopi šest nosilcev pustnega prapora (tri čarovnice in trije hudiči) in ob petju pustne himne *Cerknica je lepo mesto* dvigne starosta PDC prapor na drog pred občinsko stavbo. Sprevod s princem karnevala in tremi konjeniki se po odigrani himni s prapori Pustnega društva Cerknica, Občine Cerknica, Evropske unije in z Valvasorjevim praporom pomakne skozi središče Cerknice. V tretji nastopajoči skupini priplešejo cerkniške mažoretke ob spremljavi glasbenikov Krpanove godbe, pokritih s Krpanovimi klobuki.

Sledijo jim pustne skupine z velikimi in malimi pustnimi figurami, najprej domače, zatem od leta 1996 gostujoče šemske skupine: kurenti iz Ormoža, škoromati iz Podgrada, pustne šeme iz Iške vasi idr., od konca prejšnjega stoletja pa še Liški pustje, Vještice iz Ogulina, Zagorske šeme, Društvo Lovrenc idr. Prav tako cerkniške šemske skupine od leta 1991 gostujejo v drugih slovenskih krajih (tudi med letom, npr. na Pikinih dnevih v Velenju), od leta 1995 v evropskih karnevalskih mestih (Gradec), največ s čarovnico Uršulo in Hudičem s poljšjo pašo, čeprav so s slednjim gostovali že leta 1980 v Postojni. Od leta 1999 je Pustno društvo Cerknica tudi v Zvezi evropskih karnevalskih mest (FEEC).

Kot prvi lik v karnevalskem sprevedu nastopi Martin Krpan s svojo kobilico, zatem jamski zmaj s skupino praljudi – pravodičev iz Postojnske jame s sv. Hieronimom na oslu, sledi jim Jezerko s skupino Jezercev, žabec Rego z žabami, velika ščuka z ribiči, skupina polhov s hudičem

Originalne karnevalske maske na razstavi (foto: Magda Peršič, 6. 12. 2019).

in polharijo na vozu, bloški smučarji, hudičeva garda s čarovniškim podmladkom in polharji, ki zaključijo sprevod s kuhanjem čarovniške masti iz tolstih polhov. Osrednji karnevalski lik in maskota cerkniškega karnevala, velika čarovnica, pramati Uršula, prileti med obiskovalce ob koncu spreveda. Njen prihod napove hči Liza na prašiču, skupaj z vreščočim copniškim podmladkom in s cerkniškimi mažoretkami ob spremljavi pihalnega orkestra čarovnic.

Za cerkniško karnevalsko maskiranje je značilno, da obraza ne zakriva maska, temveč ga le naličijo in dodajo nosove, lasulje, rogovje idr. Glasovno prepoznavnost mask ustvarjajo z različnimi kriki, ki oblikujejo avtentično zvočno kuliso. Novodobne maske, ki jih spremljamo na karnevalu in razstavi, poustvarjajo junake in dogodke iz literarne zapuščine Valvasorja, Steinberga, Levstika, Jurčiča, Kersnika in Mančka, odkrivajo šege tega dela Notranjske, osmišljajo like iz ljudskega bajeslovja ter predstavljajo naravno in kulturno dediščino domačega okolja.

Velike karnevalske like si po končanem sprevedu obiskovalci lahko ogledajo na glavnem prireditvenem prostoru. Pridružijo se jim še preostale maske, ki se pozneje porazgubijo v množici pred odrom z nastopajočimi glasbenimi skupinami. V 80. letih 20. stoletja, zlatih letih cerkniškega karnevala, ko je imela karnevalska prireditev v Cerknici vodilno vlogo v osrednji Sloveniji, si je prireditev ogledalo tudi 30.000 obiskovalcev. V naslednjem desetletju zgolj pet do 15.000 tisoč, v zadnjih letih pa spet več, nedeljski mimohod mask si je leta 2019 ogledalo kar 18.000 obiskovalcev. Na osrednjem prireditvenem prostoru z odrom za obiskovalce poskrbijo stojnice s pijačo – pustni napajalniki (Brestin, Jezerko, ...), z domačimi dobrotami (ocvirkovka) in drugo »domačo« hrano ter stojnice s spominki, predvsem čarovnicami.

V razstavnih vitrinah so si obiskovalci lahko ogledali bogato promocijsko gradivo: letne biltene, plakate, letake, vabila, priponke, značke, nalepke, priložnostni kovanec iz leta 2000 ipd. Po letu 2002 izdaja PDC *Časopis vedrih*

Maketa cerkniškega karnevala na razstavi (foto: Magda Peršič, 6. 12. 2019).

ljudi, ki je posvečen vsakoletni temi karnevala, npr. Polh v škarni, Ščuka na suh'm idr. Vabila in vsebino karnevala so do leta 1991 objavljali v *Brestovem obzorniku* in, podobno kot danes, v lokalnih glasilih. Po letu 2000 je obveščanje dostopno na spletnih straneh, vsaj desetletje o prireditvi Pust v Cerknici lahko beremo na spletni strani PDC. Cerkniki karneval je tudi medijsko zelo odmeven, karnevalske norčije je nacionalna televizija spremljala v letih 1988, 1989 in 1993. Večkrat je bil pokrovitelj karnevala *Nedeljski dnevnik*, leta 1988 celo s posebno prilogo *Cerkniški žaromet*; v tem času je pokroviteljstvo prevzel še časopis *Pavliha*. Velike stroške izdelave mask in organizacije prireditve so do leta 1994 nosili podjetje Brest, Loška dolina z malimi podjetji in organizacijami ter Občina Cerknica, ki je danes glavna pokroviteljica prireditve.

Po letu 2016 pripravijo na debeli četrtek še razstavo člana DNKK Cerknica v Krpanovi galeriji; na predpustni ponedeljek zvečer, ki je bil tradicionalno dan za pustni počitek, pa se odvijajo etnološke prireditve.

Prireditev Pust v Cerknici zaključí pustov pogreb ali pokop kurenta, ki je vrhunec pustne norčavosti. Od pustne šemske dediščine se je edini ohranil do danes in je s polpreteklimi in z arhaičnimi pustnimi šegami nedvomno tisto pustno jedro, iz katerega se je razvil novodobni cerkniki karneval. Pustov pogreb, na katerem se vsako leto na pepelnično sredo Butalci v spremstvu coprnice Uršule na mostu čez Cerknishčico poslovijo od svojega butalskega župana, je v pustnem tednu združil kar štiri pokope – po enega v Dolenji vasi in na Dolenjem Jezeru ter dva v Cerknici.

Odmevne pustne prireditve s karnevalom na način življenja Cerknčanov in okoličanov tako v prazničnem norem času kot v vsakdanjiku vplivajo s poimenovanjem gostiln, trgovin, galerij, turističnih kmetij ipd., pa tudi s krašenjem; vsak drugi dom krasi maskota karnevala – slivniška coprnica.

Preživetje karnevala je ne glede na opredelitev sedanjih in prihodnjih raziskovalcev prepuščeno pustnemu podmladku in prihodnjim generacijam Cerknčanov. Če bodo ohranjali in nadaljevali poslanstvo Pustnega društva Cerknica, bo cerkniki karneval v bližnji prihodnosti vsekakor izpolnil pogoje za vpis v Register nesnovne kulturne dediščine. Z razstavo in s spremljajočo publikacijo (Peršič 2020) smo želeli predstaviti posebnost in tradicionalnost Cerknikega karnevala v notranjski pustni dediščini. Kljub ontološki podobnosti s slovenskimi karnevali v kontekstu tradicije pustovanja na Slovenskem je Cerkniki karneval edinstven; skupno prabit šemskih likov transformira v novodobne maske. Te so na dobri poti, da postanejo arhaične, podobno kot so danes znane slovenske pustne skupine. Cerkniki karneval je torej obenem tradicija in fenomen.

Literatura in viri

PERŠIČ, Magda: *Fenomen in tradicija cerknikega karnevala / The Phenomenon and Tradition of the Cerknica Carnival*. Postojna: Zavod Znanje, OE Notranjski muzej, 2020.